

حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی در قرن بیست و یکم

میترا پشوتنی‌زاده^۱

علی منصوری^۲

چکیده

گسترش و پیشرفت فن‌آوری و انفجار سریع اطلاعات، دو عامل اساسی تغییر در کتابخانه‌ها و به‌طور کلی در حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی بوده‌اند. پیشرفت‌های تکنولوژیکی طبیعت خدمات اطلاعاتی، تعاملات بین کتابداران و کتابخانه‌ها و در نتیجه محیط اطلاعاتی کتابخانه‌ها را تغییر داده و کتابخانه‌ها را از شیوه سنتی ارائه خدمات به سمت ارائه خدمات مستقل از زمان و مکان سوق داده است. همه این عوامل باعث شده است که کاربران، با انتظارات جدید خود، خدمات سنتی و موجود کتابخانه‌ها را به چالش بکشند. مدیران کتابخانه‌ها ناچارند با توجه به تغییر محیط اطلاعاتی و نیازهای کاربران خدمات کتابخانه‌ها و مهارت‌های حرفه‌مندان این فن را ارتقا دهند. از طرف دیگر توسعه فن‌آوری‌ها خود عاملی است که مدیریت کتابخانه‌ها را دچار دگرگونی کرده است. حتی جنبه‌های جدیدی از شیوه‌های مدیریت در کتابخانه‌ها دیده می‌شود و این عامل موجب شده است تا رویکردی کیفیت‌گرایانه به عملکرد کتابخانه‌ها تجویز شود. به همین خاطر نیاز به انجام پژوهش و تدوین استانداردهایی برای تقویت خدمات و شناسایی عواملی که باعث چیرگی کتابخانه بر چالش‌ها گردد، احساس می‌شود. برخی از این عوامل، عبارتند از: فعالیت بیش‌تر کتابداران، متون منتشر شده در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی، مدیریت دانش، تقویت و شرکت هر چه بیش‌تر کتابداران در گروه‌های بحث و انجمن‌های کتابداری و حرکت به سمت جهانی شدن که نتیجه همه این‌ها ارائه خدمات بهتر و سریع‌تر و در نهایت تغییر نگرش و بینش عمومی نسبت به حرفه کتابداری است.

کلیدواژه‌ها

حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی، مدیریت، قرن بیست و یکم.

۱. دانشجوی دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شهید چمران اهواز pashootanzade@gmail.com
۲. دانشجوی دکتری علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شهید چمران اهواز mansouri@shirazu.ac.ir

مقدمه

کتابداری، علمی است که در قلمرو آن انواع بسیاری از دانش‌ها ناشی شده است. در این قلمرو بسیاری از دانش‌ها تولیدکننده دانش بوده‌اند و بسیاری دیگر مصرف‌کننده آن (۱۷: ۲).

در ارتباط با حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی و بیان تعاریف آن متون زیادی در دهه‌های اخیر به نگارش درآمده است که مشخصه عمده آن‌ها، وجود نوعی بی‌نظمی مفهومی است که این بی‌نظمی مفهومی از تنوع مشکلات در متونی که به تعریف علوم اطلاع‌رسانی پرداخته‌اند، مشاهده می‌توان کرد.

علم اطلاع‌رسانی را حوزه‌ای می‌دانند که پس از جنگ جهانی دوم به همراه حوزه‌های جدید دیگر از جمله علوم رایانه شکل گرفت. با مرور نوشته‌ها و متون می‌توان انگیزه رشد علم اطلاع‌رسانی و حتی سرچشمه و خط‌مشی آن را در مقاله سال ۱۹۴۵ وانواربوش^۳ دانشمند بلند پایه مؤسسه فن‌آوری ماساچوست مشاهده کرد (۵: ۵۳).

انجمن علوم اطلاع‌رسانی آمریکا، علم اطلاع‌رسانی را به این صورت تعریف می‌کند: «علم اطلاع‌رسانی به تولید، گردآوری، سازمان‌دهی، تفسیر، انباشت، بازیافت، اشاعه، تغییر و کاربرد اطلاعات می‌پردازد با تأکید بر کاربردهای فن‌آوری‌های جدید در این حوزه‌ها». و یا علم اطلاع‌رسانی به عنوان «رشته‌ای علمی، در پی ایجاد و ساختار دادن به مجموعه‌ای از دانش علمی، فن‌آورانه و نظام‌های مرتبط با انتقال اطلاعات است».

این علم هم به اجزای علمی محض (نظری) می‌پردازد که به موضوع اطلاع‌رسانی فارغ از کاربرد آن توجه دارد، و هم به اجزای علم عملی که خدمات و محصولات ایجاد می‌کند و عملکرد و خدمات آن را مدنظر دارد (۱۷: ۳).

ساراسویک^۴ از جنبه دیگری به علم کتابداری و اطلاع‌رسانی نگاه می‌کند. وی معتقد است که این علم از دیدگاه حرفه‌ای و پژوهشی، علمی است که به مسئله انتقال مؤثر پیشینه‌های دانش و متون در میان انسان‌ها در بافت نیازهای اجتماعی، سازمانی و فردی برای استفاده از اطلاعات می‌پردازد (۵: ۶۱).

به‌طور کلی علم اطلاع‌رسانی رشته‌ای است که ویژگی‌های اطلاعات و سرشت فزاینده انتقال اطلاعات را مورد بررسی قرار می‌دهد و در عین حال از جنبه‌های علمی فراهم‌آوری، تطبیق و ارزیابی اطلاعات و نیز سازمان‌دهی برای اشاعه اطلاعات با استفاده از ابزارهای مناسب فکری و فن‌آوری مناسب غافل نیست (۱: ۸۶).

با نگاهی به تعاریف ارائه شده، مشخص می‌شود که بیش‌تر تعاریف متأثر از کاربرد فن‌آوری‌های نوین در این حرفه بوده و اطلاعات فارغ از شکل سنتی و الکترونیکی مورد توجه بوده است. برخی از صاحب‌نظران، اطلاع‌رسانی را متفاوت از کتابداری می‌دانند. به همین منظور برای علم اطلاع‌رسانی مشخصه‌های کلی در نظر گرفته‌اند که آن را با کتابداری متفاوت می‌کند. این مشخصه‌های کلی ترجیح‌بند تحول و حیات این علم است

که ممکن است مشخصه‌های برخی دیگر از رشته‌های جدید نیز باشد. این مشخصه‌ها را همچنین می‌توان به‌عنوان حوزه‌هایی تلقی کرد که علم اطلاع‌رسانی با آن‌ها در سطح کلی سروکار دارد که عبارتند از:

۱- علم اطلاع‌رسانی ماهیتاً میان‌رشته‌ای است. با این حال این روابط با حوزه‌های مختلف حتی با کتابداری در حال دگرگونی است و از دل این علم میان‌رشته‌ای، رشته‌های دیگری در حال ظهور است.

۲- علم اطلاع‌رسانی ارتباطی تنگاتنگ با فن‌آوری دارد. اجبار تکنولوژی به‌طور کلی موجب تحول علم اطلاع‌رسانی، همچون تحول برخی از رشته‌های دیگر و علاوه بر آن موجب تحول جامعه اطلاعاتی شده است.

۳- علم اطلاع‌رسانی دوشادوش برخی رشته‌های دیگر، عاملی فعال در تحول جامعه اطلاعاتی است (۵: ۵۸).

با بررسی نظرات متفاوت ارائه شده می‌توان به این نتیجه رسید که کتابداری و اطلاع‌رسانی فارغ از شکل منابع و فن‌آوری به‌کار گرفته شده، در هدف و کارکرد در یک حوزه فعالیت می‌کند. اطلاع‌رسانی منشعب از کتابداری نوین است و به عبارت دیگر اطلاع‌رسانی همان کتابداری است که بنا به ضرورت، نقش جدیدی را برعهده گرفته و عملکرد خود را به گونه‌ای جدید معرفی می‌کند که متناسب با نیازهای روز جامعه باشد (۱۳: ۱۴۲). و با توجه به متحول شدن جامعه اطلاعاتی، امروزه آنچه یک کاربر از کتابداری می‌خواهد دیگر کتاب نخواهد بود،

بلکه امکانی برای دسترسی سریع و آسان به اطلاعات مناسب و مفید خواهد بود (۸: ۴۶). با این حال کتابداری و اطلاع‌رسانی در دنیای امروز با جامعه اطلاعاتی متفاوت از گذشته و فن‌آوری پیشرفته مواجه است که حتی باعث مشکلاتی برای این حرفه شده است.

حرفه کتابداری در قرن بیست و یکم

قرن بیست و یک، قرن انفجار اطلاعات و حاکمیت اطلاعات از طریق فن‌آوری‌ها بر جامعه بشری خواهد بود. در این عصر کتابخانه‌ها با هجوم اطلاعات در اشکال مختلف و درخواست و انتظارات متفاوت مراجعان مواجه خواهند بود. مراجعانی که دیگر به صورت سنتی به کتابخانه‌ها مراجعه نخواهند کرد و برایشان قابل قبول هم نخواهد بود که اطلاعات را بالاجبار در مکانی به نام کتابخانه باید جستجو کرد، بلکه آنچه برای کاربران قرن بیست و یکمی مهم خواهد بود، دستیابی فوری و سریع به اطلاعات صحیح و روزآمد است.

کتابداران در این عصر دیگر واسطه حضور و رودررو بین کاربران، مراجعان و منابع اطلاعاتی موجود در کتابخانه نیستند، بلکه آن‌ها باید تلاش نمایند تا به عنوان واسطه‌های اطلاعاتی، طراحان نظام‌های بازیابی اطلاعاتی و معماران اطلاعات، امکان دسترسی سریع و به‌موقع کاربران را به اطلاعات مورد نیاز مهیا نمایند. آنچه در این زمینه برای حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی رقیبی جدی محسوب می‌گردد، شرکت‌های تجاری است

که با درک این ضرورت و طراحی نظام‌های اطلاع‌رسانی، به سرعت در حال تهیه و ارائه اطلاعات مورد نیاز کاربران هستند.

اکنون کتابداران با نظام‌های ذخیره و بازیابی نوین و پیچیده‌تری نسبت به گذشته در ارتباط هستند و برای بقای خود ناگزیرند که با این دگرگونی‌ها همراه باشند. در این عصر از اهمیت فعالیت‌های تکراری و روزمره کتابداری کاسته شده و در عوض به مسائلی چون مدیریت دانش، مدیریت انسانی، مدیریت مجموعه و مدیریت اطلاعات پرداخته خواهد شد. نقش کتابداران و اطلاع‌رسانان از فهرست‌نویس و کتاب‌شناس و به‌طور کلی وظایف کتابداری سنتی، به کاوشگران نظام‌های پیوسته، مدیران پایگاه داده‌ها، تحلیل‌گران اطلاعات، متخصصان اطلاعات و تحلیل‌گران نظام‌های پیوسته، تحلیل‌گر اطلاعات (۱۰: ۱۰۱)، طراحان سیستم‌های اطلاع‌رسانی، سیاست‌گذاران اطلاع‌رسانی و میانجی و مشاوران دانش و تسهیل‌کنندگان فرایند یادگیری و مشاوران اطلاعات (۱۴: ۲۱) تغییر پیدا خواهد کرد.

در راستای اهداف کتابداری و اطلاع‌رسانی نوین در آینده‌ای نزدیک، کتابداران بیش از پیش نیاز به آشنایی با مهارت‌ها و توانایی‌هایی همچون آشنایی با ساختار و انواع پایگاه‌های اطلاعاتی، انواع نظام‌های اطلاع‌رسانی، استراتژی‌های جدید جستجو، سواد شبکه‌ای و سواد رایانه‌ای خواهند داشت.

در این عصر آموزش کتابداری باید در جهت ایجاد و پرورش مهارت‌های ارتباطی،

مهارت‌های ارتباط بین فردی، مهارت‌های کاوش، دانش موضوعی و تخصصی، مهارت‌های تجزیه و تحلیل، روزآمدسازی اطلاعات، انعطاف‌پذیری و آینده‌نگری در دانشجویان گام بردارد (۱۰: ۱۰۰).

با این حال در آغاز هزاره سوم، علم کتابداری و اطلاع‌رسانی در جنبه‌های مختلفی از جمله در زمینه بررسی و شناسایی و به‌کارگیری خدمات و منابع اطلاعاتی نوین، تأسیس و توسعه پایگاه‌های اطلاعاتی، پیشرفت‌های چشمگیر در نظام‌های درون خطی شامل توسعه عملگرهای بولی و همجواری، نادیده گرفتن پیشوندها و پسوندها در جستجو، جستجوی عددی و تاریخی به صورت طبیعی، وزن‌گذاری اصطلاحات جستجو، حذف واژگان غیرمجاز، استفاده خودکار از مترادف‌ها در فرمول‌بندی جستجو، توانایی محدود کردن دامنه جستجو به یک فیلد خاص، جستجوهای استنادها، جستجو بر اساس منطق فازی، رتبه‌بندی خروجی‌های بازیابی شده و لحاظ کردن بازخوردهای ربط و برجسته‌سازی، پیشرفت‌های شگرفی داشته است (۱۶: ۱۴۷).

بعد از فروکش کردن عطش ورود اطلاعات بدون نظم و سازمان‌دهی به شبکه جهانی اینترنت، نشانه‌هایی در دست است که برای مهار و سازمان‌دهی اطلاعات آن باید از متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی بهره برد. همچنین طرح مسئله سازمان‌دهی دانش به جای اطلاعات و نگاره‌های تازه در مباحث دانش‌شناسی اجتماعی و رابطه پدیدارشناسی و هرمنوتیک با کتابداری و اطلاع‌رسانی

(۴: ۱۱-۱۲) فرصت‌هایی است که باید در جهت توسعه حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی و تقویت موقعیت اجتماعی آن تمام تلاش خود را به کار بست.

با توجه به مطالب ارائه شده، اگر رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به دنبال تحکیم جایگاه خود در عرصه اطلاع‌رسانی نوین است، اگر می‌خواهد در هزاره سوم رشته‌ای با بار تأثیرگذاری بالا باشد، باید ضمن تعریف کارکردها و اهداف خود، آماده پذیرش تغییرات و دگرگونی‌ها باشد. حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی باید در قرن بیست و یکم به جای تأکید بر کلیات و ترویج امور بسیار ساده و سنتی کتابداری و به‌طور کلی اطلاع‌رسانی، به رواج تخصص‌گرایی در بخش‌های مختلف فعالیت‌های اطلاع‌رسانی توجه داشته و همچنین باید با تمام تلاش و توان با رقبای بزرگی چون علم رایانه و مدیریت و علوم جدیدی چون مدیریت دانش و مدیریت اطلاعات و غیره به رقابت بپردازد. حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی برای توفیق در میان رقبای خود نیازمند توجه و اهتمام جدی به مسائل زیر است:

- گردآوری و اشاعه منابع اطلاعاتی در تمامی انواع اشکال مختلف
- ایجاد سهولت در مبادله و استفاده مشترک از منابع در سطوح بین‌المللی
- تهیه خدمات فوری با استفاده از به‌کارگیری همه انواع فن‌آوری‌های اطلاعاتی پیشرفته مناسب
- انجام پژوهش‌هایی در ارتباط با علم

کتابداری و اطلاع‌رسانی برای به‌کارگیری نتایج نظری و عملی آن در جهت ارتقای حرفه کتابداری از همه جهات

- ارائه خدمات اطلاعات تحلیل‌گرایانه و خدمات مشاوره‌ای برای تصمیم‌گیری
  - آموزش حرفه‌ای سطح بالا در حوزه مدیریت منابع اطلاعاتی و انسانی
  - ارتقای شیوه مبادله و همکاری‌های محلی، منطقه‌ای و بین‌المللی (۲۹: ۳۴۵).
- همه این عوامل باعث به‌وجود آمدن محیط و جامعه اطلاعاتی جدیدی شده است که دارای چالش‌ها و ویژگی‌های خاص خود است که در زیر به آن‌ها خواهیم پرداخت.

چالش‌های جامعه اطلاعاتی نوین

ما در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که دانش و اطلاعات در آن مشخصه‌ای غالب به‌شمار می‌آیند. بنابراین شگفت‌آور نیست که بسیاری از علوم، طرح‌ها، فعالیت‌های علمی، فنی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، تجاری و سایر فعالیت‌های مرتبط سعی دارند به این بُعد یا ابعادی دیگر از دانش و اطلاعات بپردازند. حوزه‌های بسیاری در این زمینه در حال رقابت با هم هستند و علم اطلاع‌رسانی نیز یکی از آن‌هاست.

مسائل و چالش‌های مربوط به اطلاعات و عمل‌آوری اطلاعات از دوران بسیار کهن وجود داشته، اما این چالش‌ها با آمدن فن‌آوری‌های نوین و رشد و توسعه انفجارگونه اطلاعات به اوج خود رسیده است و انتظار می‌رود که در هزاره سوم، علم اطلاع‌رسانی را در

چارچوب حرفه‌ای دچار چالش‌های فراوانی نماید که توجه جدی متولیان و متخصصان حرفه را برای جلوگیری از بحران هویتی و حتی عملکردی می‌طلبد.

امروزه علوم مختلفی از جمله علوم کامپیوتر و علوم مدیریت فرصت‌ها و تهدیدهای خاص خود را برای رشته اطلاع‌رسانی به‌وجود آورده‌اند (۷: ۱۸۸) که دانشمندان این حرفه باید با بیان و تبیین بنیان‌های نظری و عملی این حرفه تلاش کنند حوزه این رشته را چه از جنبه نظری و چه عملی از سایر علوم مشخص نمایند. چرا که محصول علم اطلاعات، تدوین و اشاعه اطلاعات است که این محصول ارزشمند به‌طور فزاینده‌ای در حال تبدیل شدن به تجارتي بزرگ است و برای علم اطلاع‌رسانی رقیبانی قوی و گوناگون و عمدتاً با ماهیت تجاری در ارائه این محصول به‌وجود آورده است.

در مجموع در محیط اطلاعاتی نوین، بزرگ‌ترین خطر و چالشی که علم اطلاع‌رسانی با آن مواجه است، از دست دادن کاربران و عوامل انسانی است. متخصصان و متولیان علم کتابداری و اطلاع‌رسانی با تمرکز یا پیروی از نظام‌های نوین و تکیه بر فن‌آوری‌ها، بیش‌تر اوقات نگرش کاربرمدارانه را از دست داده‌اند (۵: ۸۰).

در مجموع برای موفقیت کتابداران در این رقابت سنگین، آن‌ها نیازمند دانش و مهارت‌هایی از جمله تشخیص و شناسایی نیازهای کاربران، تحلیل و پیاده‌سازی نظام‌های مناسب، ارزیابی و استفاده از ابزارها و نظام-

های دستی و الکترونیکی هستند. علاوه بر معیارهای ذکر شده، متخصص اطلاع‌رسانی باید دارای خصوصياتی از جمله توانایی تبادل و استفاده از اطلاعات تولید شده، قابلیت مدیریت اطلاعات، بافت سازمانی و محیط اطلاعاتی و نیز مدیریت مهارت‌های قابل انتقال باشد (۷: ۱۷۰).

به‌طور کلی کتابداری و اطلاع‌رسانی در هزاره سوم در عصر تخصصی شدن کاربران و نیازهای آن‌ها، در عصر انفجار اطلاعات و قحطی دانش با چالش‌ها و نیازمندی‌هایی مواجه است. برای غلبه بر این چالش‌ها نیازمند توجه به بعضی امور است که در این مقاله سعی شده به نمونه‌هایی از آن اشاره شود:

خدمات

کتابداران و متخصصان کتابخانه پایه و اساس بسیاری از توسعه‌های موجود در خدمات اطلاع‌رسانی در قرن بیست و یک هستند (۳۰: ۲۵۷). خدمات ارائه شده در عصر حاضر توسط حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی به کاربران، متأثر از فن‌آوری‌های نوین و متفاوت از شیوه‌های سنتی بوده است. شیوه‌های نوین، پیوسته کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی را قادر ساخته که خدمات مربوط و مناسب را به کاربران موجود و جدید ارائه نمایند. بسیاری از موفقیت‌های نوین در شیوه ارائه خدمات در عالم کتابداری و اطلاع‌رسانی از فن‌آوری‌های جدید متأثر بوده است. این توسعه نیاز به مهارت‌های متفاوت و جدیدی را برای حرفه‌مندان خدمات اطلاع‌رسانی و

کتابخانه به وجود آورده است. بر این اساس در سال‌های پایانی هزارهٔ دوم (۱۹۹۸) به دلیل حضور جدی فن‌آوری‌های جدید در جنبه‌های مختلف علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی بحث ضرورت «فن‌آوری جدید، نیاز به کتابداران جدید» (۳۰: ۲۵۷) را مطرح ساخت. بحث‌های حاصل از این پرسش بررسی نیازمندی به کتابداران با مهارت‌های نوین را در استفاده از فن‌آوری‌ها در یک محیط دیجیتال را برای ارائه خدمات در پی داشته است.

کتابداران، امروزه چالش‌های بسیار عمده‌ای در یک محیط اطلاعاتی دیجیتال در ارتباط با تهیه و ارائه خدمات بر مبنای امکانات، فن‌آوری جدید و انواع اشکال مختلف منابع اطلاعاتی نوین دارند. محیط دیجیتال فرصتی را برای کتابداران به وجود آورده است تا بتوانند منابع جدید اطلاعاتی ایجاد کنند که خود باعث چالش بزرگی در ارتباط با ارائه اطلاعات پیوسته در بین کتابداران مخصوصاً کتابداران سنتی گشته است. زیرا دیجیتال شدن امور نیازمند تلاش در جهت گسترش زیرساخت‌ها و توسعه استانداردهای خدمات دیجیتال و در نظر گرفتن احتمالات رشته همراه با دیجیتال کردن مواد موجود در مجموعه تا جمع‌آوری منابع جدید دیجیتال و ارائه و تحویل و قابل دسترس نمودن آن‌ها در محیط شبکه و از راه دور را شامل می‌شود.

مهم‌ترین هدف یک مجموعه دیجیتال این است که کاربر دسترسی به منابع غنی موجود در مجموعه کتابخانه را داشته باشد

و همچنین کتابخانه با مهیا کردن محیط اطلاعاتی نوین، قادر باشد ضمن نگه‌داشتن کاربران قدیمی، کاربران جدیدی را جذب کند. به همین خاطر کتابخانه‌ها در قرن جدید سعی خواهند کرد علی‌رغم تمامی مشکلات، از تمامی شیوه‌ها و فن‌آوری‌های نوین در جهت اشاعهٔ اطلاعات و ارائه خدمات استفاده نمایند.

خدمات مرجع دیجیتال

یکی از خدمات نوین و بسیار مهم در محیط دیجیتال خدمات مرجع دیجیتال است. توسعه خدمات مرجع پیوسته جدید، در راهنمایی و رهبری و تحویل خدمات مورد نیاز بسیار مهم است. خدمات مرجع مجازی و دیجیتال شروع بسیار ساده‌ای با استفاده از پست الکترونیکی داشت و به مرور به دلیل استفاده گسترده از آن در جهت ارائه و کسب اطلاعات، به سمت استفاده از شیوه‌های بسیار پیشرفته‌ای همچون فرم‌های وبی، گفتگوی اینترنتی، ارتباط ویدئویی و هوش مصنوعی و روبات‌ها رهنمون شد (۶: ۲).

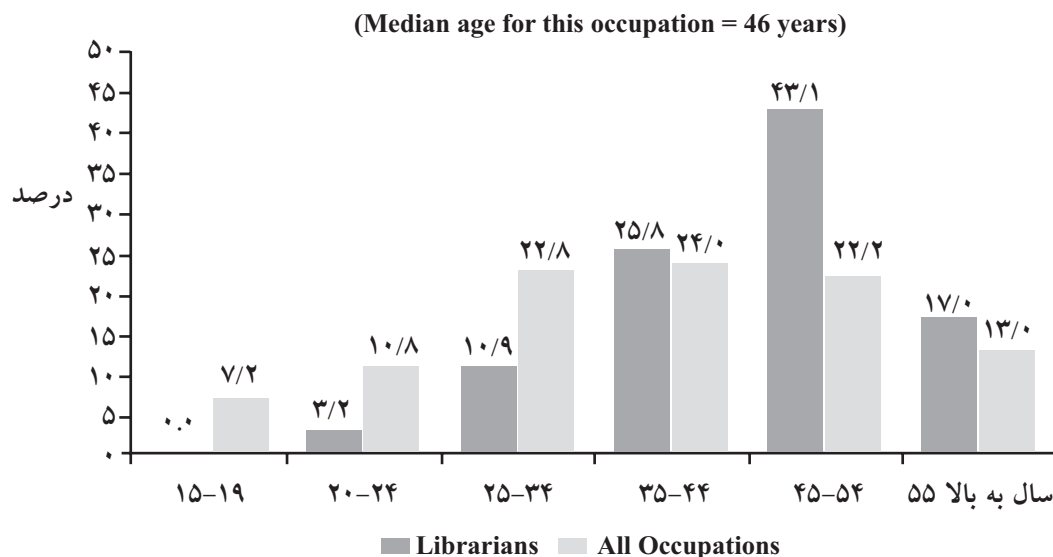
آنچه در خدمات مرجع دیجیتال باید مهم انگاشته شود، این است که کاربران انتظار دارند پاسخ آنچه را که نیاز دارند بیابند. به عبارت دیگر آنچه که در خدمات مرجع دیجیتال مهم است این نیست که فقط جواب پرسش مشخصی از طریق وب و پایگاه‌های اطلاعاتی داده شود، بلکه در این نظام باید سعی گردد تا سواد اطلاعاتی و شیوه‌های جستجو نیز به کاربر آموزش داده شود.

مهارت و آموزش

بحث درباره مهارت‌ها و تجربیات برای متخصصان و کتابداران نوین به عنوان یک موضوع خاص در متون کتابداری در سال‌های اخیر ظهور پیدا کرده است (۳۰: ۲۵۹). با توجه به تفاوت در مهارت‌های مورد نیاز کتابداران عصر حاضر و آینده با مهارت‌های کسب شده توسط کتابداران سنتی، عنوان کتابداران قرن بیست و یکم با مفهومی متفاوت از کتابداران سنتی به کار برده می‌شود. به همین خاطر، تغییرات در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی نوین به سمت و سوی تغییرات در آموزش کتابداری نیز سوق داده شده است. این اتفاق جدیدی نیست، بلکه شاید جدیدترین تأثیری است که به سرعت در حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی در عصر جدید در حال اتفاق

افتادن است.

در حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی قرن بیست و یکم در مقوله آموزش، ابتدا باید مشخص شود که حرفه کتابداری به چه سمت و هدفی در حال حرکت است و چه رسالتی را دنبال می‌کند تا آموزش نیز بر اساس آن‌ها تعیین و تبیین شود. به همین خاطر درک مهارت‌های مورد نیاز برای نسل بعدی متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی، به عنوان یک موضوع کلیدی برای استخدام‌کنندگان و آموزش‌دهندگان این حرفه مورد توجه قرار گرفته است. با این حال در عصر تخصصی شدن نیازها و علاوه بر آن خاص شدن کاربران، درک این موضوع بسیار مهم است که چرا در یک جهان متغیر ما به شناسایی مهارت‌های مورد نیاز و آموزش آن‌ها به

نمودار ۱: میانگین سنی کتابداران در سال ۲۰۰۴ (۳۰: ۲۵۸)

کارمندان نیازمند هستیم.

مرکز کتابخانه‌ای رایانه‌ای درون‌خطی^۵ (۲۰۰۴) در پژوهشی گزارشی می‌دهد که در سال ۲۰۰۴ حدود ۶۹۰۰۰۰ از کتابداران در جهان استخدام شده‌اند. در حالی که از بین این تعداد افراد استخدام شده میانگین سن افراد بین ۴۵-۵۵ است (نمودار ۱). نتایج این پژوهش ضمن تأیید افزایش سن کارکنان کتابخانه‌ها و اعتقاد به سالخوردگی و کهنگی حرفه کتابداری، نیازمندی بسیار جدی برای آموزش و روزآمدسازی کارکنان در کسب مهارت‌های نوین را مورد تأکید قرار می‌دهد (۳۲).

در آینده کتابخانه شاهد تغییر در عملکرد و خدمات، مجموعه دانش و مهارت‌های مورد نیاز خواهد بود که این تغییرات، مجموعه دانش و مهارت‌های متفاوتی را طلب می‌کند. میبورگ^۶ (۲۰۰۰) در مورد توسعه مهارت‌های مورد نیاز کتابداران و اطلاع‌رسانان در قرن بیست و یک معتقد است که آموزش مهارت‌های حرفه اطلاع‌رسانی باید بسیاری از چالش‌های جدید را که نتیجه پیچیدگی جامعه دانش‌محور در محیط اطراف است، شامل شود. امروزه با این حال که درباره مهارت‌های مورد نیاز بحث‌های زیادی می‌شود، ولی تأکید عمده بر شایستگی و صلاحیت فرد در کسب مهارت‌های مورد نیاز در استفاده از فن‌آوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی است. با این حال کسب مهارت‌های زیر علاوه بر کسب مهارت‌های فن‌آورانه

بسیار مهم جلوه می‌کند:

مدیریت دانش
مهارت معماری اطلاعات
مهارت‌های فن‌آوری اطلاعات
مهارت‌های سنتی حرفه
متخصص موضوعی
مدیریت مجموعه
تحلیلگر مجموعه (۳۰: ۲۶۰).

کنترل بودجه

یکی دیگر از چالش‌های کتابخانه‌ها در هزاره سوم، چگونگی رویکرد کتابخانه‌ها نسبت به بودجه و هزینه کتابخانه‌هاست. در این عصر به طور قطع کتابخانه‌ها با افزایش هزینه و کمبود و یا حتی کاهش بودجه کتابخانه‌ها مواجه خواهند شد. کتابخانه‌ها برای رهایی از این مشکل تلاش خواهند کرد که از طریق تشکیل گروه‌ها و کنسرسیوم‌های محلی، منطقه‌ای، ملی و به احتمال بسیار زیاد بین‌المللی منابع خود را خرید کرده و یا به اشتراک بگذارند. این امر خود موجب مشارکت در بقیه امور کتابخانه و ایجاد روحیه مشارکتی در کتابداران می‌شود (۳۰: ۲۶۴).

اشتراک منابع

افزایش هزینه‌ها و کمبود بودجه، کتابخانه‌ها را مجبور خواهند کرد که سیاست اشتراک در منابع را به خدمت بگیرند. اشتراک در منابع باعث مشارکت در دیجیتالی کردن و در نتیجه تدوین استانداردها و توسعه ابزاری مشترک

می‌شود. در این قرن، تأکید کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بر استفاده از فن‌آوری اطلاعاتی و ارتباطی خواهد بود و امور خود را بر اساس این فن‌آوری‌ها، پایه‌گذاری خواهند کرد. مشارکت در ایجاد مجموعه از طریق اشتراک منابع و همکاری در امور کتابخانه‌ها و تلاش در جهت یادگیری فعال‌تر نسبت به قبل از جمله سیاست‌های کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی در قرن بیست و یک خواهد بود.

اتخاذ چنین سیاستی را می‌توان در ائتلاف مجموعه‌سازی بین‌المللی اینترنت^۷ مشاهده کرد. این ائتلاف، ترکیبی از کتابخانه ملی استرالیا، کانادا، دانمارک، فنلاند، فرانسه، ایرلند، ایتالیا، نروژ، سوئد، بریتانیا، کتابخانه کنگره و آرشیو اینترنت است. هدف این گروه از کتابخانه‌ها، جمع‌آوری منابع اینترنتی و قابل دسترس نمودن این منابع از طریق آرشیو است که در درازمدت از طریق توسعه ابزارها، تکنیک‌ها و استانداردهای مشترک برای پشتیبانی از ایجاد آرشیو بین‌المللی امکان‌پذیر است (۲۵).

آموزش

آنچه که در ارتباط با مهارت‌ها و آموزش‌های کسب شده برای کتابداران و تمامی متخصصان چه آنهایی که در حال حاضر به شغل کتابداری مشغول هستند و چه آیندگان اهمیت دارد، این است که این اطمینان را در این گروه از متخصصان به وجود آورد که مهارت‌های مناسب و مرتبط را فرا گرفته‌اند

و قادرند به عنوان یک متخصص حرفه اطلاع‌رسانی فعال و کارآمد در بسیاری از پیچیدگی‌ها و چالش‌های محیط و جامعه اطلاعاتی موفق بمانند.

این را هم باید مدنظر داشت که دانش و مهارت‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی چیز واحدی برای همه افراد نیست، بلکه آن را باید به صورت مداوم و روزآمد آموخت و به کار بست. این نیازمندی‌های آموزشی به طور خاص در حال حاضر شامل آموزش و کسب مهارت‌های فن‌آوری اطلاعاتی که شامل شناخت و به‌کارگیری ابزارهای ذخیره اطلاعات، بازیابی و اشاعه است. آموزش مهارت‌ها می‌تواند به دلیل ویژگی تغییرپذیری مداوم حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی متفاوت از قبل باشد.

افزایش فرصت و موقعیت‌هایی برای کتابداران و حرفه‌مندان متخصص اطلاع‌رسانی در سطح جهانی برای این که آموزش درازمدت و مداوم در حوزه حرفه‌ای و خارج از حرفه را کسب نمایند، باعث تسهیل در همکاری‌ها و توسعه شبکه‌ها برای تبادل ایده‌ها، انجام تحقیقات علمی سطح بالا و تشخیص مؤلفه‌هایی که می‌تواند در ایجاد معیارهای کیفی و کمی و روش‌های ارزیابی برای آموزش مداوم حرفه‌ای مفید باشد، پدید می‌آورد (۲۱: ۸۸). به‌طور کلی اهداف آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی تقویت کیفیت خدمات اطلاع‌رسانی از طریق ارتقای کیفیت آموزش کتابداری است.

پژوهش

اهمیت پژوهش در هر حرفه‌ای بر کسی پوشیده نیست. اگر پژوهش نباشد، حرفه‌ای هم نیست. پژوهش در یک حرفه و علم ضمن تقویت توانایی تفکر انتقادی و تحلیلی در اعضای آن حرفه باعث تقویت اخلاق حرفه‌ای کارکنان نیز می‌شود و متعاقباً تقویت و توسعه موقعیت اجتماعی حرفه در بین جامعه را نیز به همراه خواهد داشت. علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی به عنوان حرفه‌ای علمی، که علاوه بر این که برنامه‌های آموزشی آن را پشتیبانی می‌کند، نوعی نظم و انضباط تحقیقاتی و پژوهشی نیز با آن همراه است. یک رشته بر اساس تکنیک‌ها، روش‌ها و احساس مشترک ایجاد می‌شود که جزئی از اهداف یک پژوهش است. حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز مثل سایر علوم از پژوهش و تحقیق مبرا نیست. پژوهش به متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی در فراگیری اطلاعات بیش‌تر درباره کار و عملکردشان و بهتر انجام دادن این امور و ارائه خدمات در سطح بالا به مشتریان و کاربران کمک می‌کند. پژوهش، علم کتابداری و اطلاع‌رسانی و خدمات کتابداری را به صورت بالقوه به سمت تکامل پیش می‌برد (۲۷: ۱۷۷).

یافته‌های پژوهش، انگیزه‌های بیش‌تری را در فرد ایجاد می‌کند. فرد را در امور حرفه‌ای راهنمایی و وی را به سمت ارائه خدمات موفقیت‌آمیز، هدایت می‌کند. کتابداران و دیگر متخصصان اطلاع‌رسانی می‌توانند از

طریق انجام پژوهش‌هایی حرفه خود را ارتقا دهند و اگر بتوانند در زمینه ارائه خدمات از نتایج پژوهش‌های انجام گرفته استفاده نمایند، به طور قطع می‌توانند در ارتقای موقعیت حرفه‌ای سهم عمده‌ای ایفا کنند.

توسعه مداوم حرفه

حرفه کتابداری مجبور به روزآمد کردن مهارت‌ها و دانش حرفه‌مندان خود از طریق توسعه مداوم حرفه^۸ است. در این میان، بعضی فشارها و مشکلات از قبیل فقدان فن‌آوری اطلاعاتی برای تمرین و حتی کار با آن، نبود انگیزه شخصی و سازمانی، مشکلات اقتصادی می‌تواند مانع استفاده کارکنان از مزیت شیوه توسعه مداوم حرفه‌ای در کشورهای مختلف می‌شود (۱۸: ۴۹۹).

برای این که حرفه کتابداری بتواند تغییرات و توسعه دائمی را به کار گیرد، باید به مسائل مطرح شده پاسخ گوید، مسائلی همچون:

تغییرات در مدیریت خدمات

سطوح کاهش هزینه

معرفی فن‌آوری‌های جدید

پیش‌بینی توقعات و کسب رضایت کاربران
کشف راه‌ها و روش‌های جدید برای
ارتقای تحویل خدمات (۳۴: ۲۴) را در
توسعه حرفه‌ای همواره مدنظر داشته باشد.

همگام با توسعه حرفه‌ای، کارفرمایان نیازمند کارمندان تخصصی و دارای مهارت خاص و کارکنان نیازمند رضایت شغلی، رشد و همچنین امنیت شغلی و اعضای این

حرفه ضمن تأکید بر نگهداری موقعیت و موفقیت فعلی و عدم تنزل آن، در جستجوی به دست آوردن موفقیت‌های جدید با استفاده از استانداردهای سطح بالا در خدمات و کسب آموزش‌های جامع خواهند بود. نتیجه این تغییرات، همچنین زندگی شخصی و رشد حرفه‌ای افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

درک عمومی نسبت به حرفه کتابداری

مدت‌هاست که کتابخانه‌ها مشکل درک عمومی را به همراه دارند. در گذشته نقش کتابداران را اغلب با کتاب‌شناسان یکی می‌دانستند. این دید سنتی، کتابداران را به عنوان کسی که در کتابخانه (به عنوان مخزن و انبار کتاب) کار می‌کند و نگهبان کتاب است، در نظر می‌گرفتند (۳۳: ۳۶۴).

امروزه به‌طور کلی موقعیت حرفه نسبت به قبل تغییر زیادی نکرده و کتابداران و کتابخانه‌ها در تلاش برای تغییر تصویر منفی از حرفه هستند. در سال ۱۹۹۹ انجمن کتابداران آمریکا قراردادی با BSMG Worldwide برای توسعه آگاهی‌های عمومی نسبت به حرفه کتابداری انعقاد کرد (۱۹: ۷).

اولین کاری که آن‌ها انجام دادند این بود که درک و بینش عمومی را در ارتباط با حرفه کتابداری مورد ارزیابی قرار دادند. آن‌ها دریافتند که آمریکایی‌ها کتابخانه‌ها را دوست دارند و کتابخانه‌ها از سوی مردم به‌صورت گسترده‌ای مورد پذیرش قرار گرفته است. همچنین، در این بررسی آن‌ها دریافتند که کتابخانه‌ها نقش بی‌نظیری را

در دموکراسی آمریکا دارند، اما همیشه قادر به ارتباط قوی نیستند. با این حال، کاربران کتابخانه را به عنوان مکانی باستانی می‌دانند، در همین ارتباط نتایج پژوهشی دیگر نشان داد که کاربران به کتابخانه بیش‌تر به عنوان موزه نگاه می‌کنند (۳۵: ۱۱۲).

همچنین در این پروژه انجمن کتابداران آمریکا برای تغییر نگرش عموم به حرفه کتابداری پیام‌هایی را برای عموم با این مضامین فرستاد: کتابخانه‌ها بی‌همتا هستند، کتابخانه مکان پویایی و حرکت است، کتابخانه بخشی از رؤیای آمریکاست.

لازمه تغییر در نگرش و درک عمومی از حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی در قرن جدید این است که کتابداران بیش از هر زمان دیگر تفکر سیاسی داشته باشند، انتشارات را از سراسر دنیا به تمام افراد دنیا ارائه و قابل دسترسی نمایند، قوانین مالکیت معنوی را رعایت و بودجه و هزینه را در کنترل داشته باشند. از طرف دیگر کتابخانه‌ها باید انواع جدیدی از گروه‌های اجتماعی را از طرق مختلف - مدارس، بیمارستان‌ها، پارک‌ها، موزه‌ها، تلویزیون ملی، رادیو، شبکه‌های کامپیوتری به‌وجود آورند و رشد و توسعه عمومی را از طریق تهیه اطلاعات غیرانتفاعی، ارتباطات و اتحادیه‌های نوین برای عموم مهیا کنند (۲۲: ۱۶۸).

به‌طور کلی باید کتابداران و کتابخانه‌ها برای تغییر بینش و درک عمومی نسبت به حرفه کتابداری و نقش کتابداران در توسعه جامعه تلاش کنند و از طرف دیگر مراقب

باشند که چه تصویری را در کتابخانه و حرفه کتابداری به عموم ارائه می‌دهند.

مدیریت

مدیران کتابخانه در اواخر دهه گذشته، علائق خود را از انبار کردن و ارائه خدمات به سمت سیاست‌گذاری و توجه به کاربران توسعه داده‌اند. تجربیات روزانه به آن‌ها می‌گوید که آن‌ها در زمان سخت و آشفته‌ای قرار دارند، چرا که نوشته‌های مدیریتی آن‌ها را آزار می‌دهد و ذهن آن‌ها را در به‌کارگیری اصول مدیریتی نوین و جستجوی عوامل و چالش‌های مشکل‌زا در حرفه کتابداری و تجویز درمان و یافتن چاره مشغول کرده است (۲۴: ۱۷).

مهم‌ترین وظیفه مدیر آن است که با تدوین مستمر برنامه‌های آموزشی راه دگرگون شدن و بهبود کار را هموار نماید. در شرایط حاضر، مدیران کتابخانه‌ها باید تلاش کنند تا ترکیبی از نیروی انسانی بنا کنند که هم‌زمان ضمن برآوردن نیازهای جاری کاربران، آن‌قدر قابل انعطاف باشند که در آینده نامعلوم نیز به طور مؤثر عمل نمایند (۳: ۴۵). همچنین باید درک کافی از عوامل انسانی، فرهنگی، سازمانی داشته باشند تا بتوانند به طرز مؤثری موارد مشکل‌زا در کتابخانه را درک و در حل آن کوشش نمایند تا در نهایت خدماتی با کیفیت مناسب و مورد انتظار کاربر ارائه شود.

مدیران کتابخانه‌ها در آینده مجبورند که به جای به‌کارگیری اصول ساده مدیریتی

از اصول جدید همسو با عملکرد حرفه در رهبری استفاده کنند که می‌توان نمونه‌هایی از آن را نام برد:

حرکت از سرریز کردن حساب‌ها به سمت اداره کردن حساب و کتاب امور رهنمون خدمات به استفاده‌کننده نهایی حرکت به سمت تغییر به درون سازمانی شدن

به‌کارگیری مدیریت شده فن‌آوری رایانه کاهش عملیات خدمات فنی افزایش اهمیت استانداردها تغییر نگرش‌ها به سمت مدیریت امور استفاده از نرم‌افزارهای نظام‌های اطلاعاتی مدیریت در مقیاس بالا (۲۴: ۱۶)

استمداد از فن‌آوری روبات و هوش مصنوعی در بازیابی اطلاعات به‌وجود آوردن امکان دستیابی گسترده اطلاعات کتاب‌شناختی برای کاربران ایجاد ارتباط قوی بین کتابخانه و مرکز کامپیوتر و استفاده مرکز کامپیوتر از نظریه‌های بازیابی اطلاعات و کتابخانه از امکانات فنی کامپیوتر

قواعد رفتاری

اصول رفتاری و حرفه‌ای به این معنی نیست که جایگزین قانون و اخلاق شود، بلکه به عنوان راهنمایی برای ارتباطات و تقابل حرفه‌ای است. بر طبق اظهارات فاینکس^۹ (۱۹۹۱) قواعد رفتاری و اخلاقی باید محدودیت‌های یک ارتباط قابل قبول را

تعریف کند و اعمال و رفتارهای صحیح و غلط یک حرفه را مشخص نماید. وی معتقد است که اخلاق فقط برای این نیست که ما از چگونگی احساساتمان درباره بعضی امور و قضایا آگاه باشیم، بلکه فرایند منطقی بودن و شدن فرد است که این فرایند ممکن است به عنوان عادت شود که مدام آن را به کار می‌گیریم (۲۳: ۵۸).

مجموعه استانداردهای اخلاقی و رفتاری حرفه به وسیله جامعه حرفه‌ای توسعه می‌یابد و اهمیت آن درک می‌شود. دانشجویان و متخصصان علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی باید میزان اهمیت قواعد، قوانین و راهنماها را در مدنی نمودن حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی درک کنند. این راهنماها ضمن این که اصول و قواعد اخلاقی و رفتاری حرفه را تبیین می‌کنند، کتابداران را در بسیاری از تصمیم‌گیری‌های حرفه‌ای یاری می‌نماید (۲۶: ۵۸).

کاربو و آلماگو^۱ (۲۰۰۱) در ارتباط با اهمیت قواعد اخلاق حرفه‌ای، معتقدند که یک متخصص اطلاع‌رسانی که به عنوان کارمند جدید وارد حوزه شغلی کتابداری می‌شود، باید همراه با اصول و قواعد اخلاقی حرفه رشد نماید و همواره در به‌کارگیری این اصول در مقابل احساسات شخصی صادق باشد (۲۰: ۵۱۰). البته این را نیز باید در نظر داشت که موفقیت یک فرد اطلاع‌رسان جدید، منحصرأ بر پایه توانایی وی در تشخیص و به‌کارگیری اصولی از قواعد اخلاقی و رفتاری حرفه نیست. موفقیت بستگی به بسیاری عوامل دیگر دارد،

هر چند که این اصول باید به عنوان راهنما برای پیگیری مداوم در کسب دانش و آگاهی و شایستگی‌های حرفه‌ای باشد.

انجمن‌های حرفه‌ای

وجود انجمن‌های رسمی فعال در هر حرفه تخصصی ضروری است. این انجمن‌ها توسعه برنامه‌ها و تداوم طرح‌هایی را تسهیل می‌کنند که برای بهبود وضع رفاهی و حقوق اعضایشان طراحی شده است. آن‌ها موجب پیشبرد طرح‌ها و فعالیت‌ها و جلب حمایت نهادها از حوزه تخصصی انجمن می‌شوند. انجمن‌های تخصصی، فلسفه و موجودیت حرفه خود را تحکیم می‌بخشند و برای اعضای خود مقررات و نظام رفتاری وضع می‌کنند. آن‌ها جبهه متحدی در مقابل جهان گسترده می‌سازند و تداوم رشد و توسعه حرفه خود را از طریق آموزش منظم و جذب اعضای جدیدی که از مهارت بالایی برخوردارند، تضمین می‌کنند (۱۱: ۱۴۷).

در هزاره سوم که اعضای یک حرفه شاید توانایی دفاع از حقوق حرفه‌ای خود را نداشته باشند، انجمن‌های صنفی و علمی هستند که باید دفاع از حقوق اعضای خود را برعهده گیرند. انجمن‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز بسان دیگر انجمن‌های حرفه‌ای باید فراتر از فعالیت‌های علمی، در دفاع از حقوق صنفی و ارتقای موقعیت و درک عمومی از حرفه کتابداری فعال باشند. برای موفقیت در این مأموریت‌ها باید همراه با ارائه آموزش‌های

نویسن در تدوین استانداردهای حرفه‌ای و انتشار نشریات علمی تخصصی و برگزاری کنفرانس‌ها و ایفای نقش گروه فشار در جهت دستیابی به اهداف ملی و بین‌المللی حرفه کتابداری فعلا نه تلاش نماید.

جهانی شدن

کتابخانه‌ها همراه با جهانی شدن حوزه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و ... با تدوین استانداردها، روش‌های اشتراک منابع، امانت‌های بین کتابخانه‌ای و طرح‌های مجموعه‌سازی اشتراکی به سمت جهانی شدن حرکت می‌کنند. جهانی شدن حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی از طریق شبکه‌های ارتباطی و از طریق اینترنت و وب مهیا شده است و در آینده به سرعت گسترده خواهد شد.

آرزوهای بشر در فراهم کردن آزادانه و مساوی اطلاعات از سراسر جهان نیازمند برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری زیاد است که با طرح ایجاد کتابخانه جهانی از سوی کشورهای پیشرفته افق نوینی را در امر جهانی شدن حرفه کتابداری گشوده است و باعث خواهد شد که آثار مهم میراث علمی و فرهنگی جهان توسط فن‌آوری چندرسانه‌ای در دسترس اکثریت مردم قرار گیرد (۹: ۶۷). انقلابی در امر اطلاع‌رسانی و خدمات تحویل مدرک به واسطه جهانی شدن حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی در حال وقوع است، کتابداران باید تلاش کنند که در این انقلاب سهمی داشته باشند و اگر به صورت انفعالی

عمل نمایند، نه تنها سهمی را به دست نخواهند آورد، بلکه از چرخه اطلاع‌رسانی نیز کنار خواهند رفت. در این بین به نظر می‌رسد کتابداران در این انقلاب جهانی در حال وقوع باید به سمت کاربران نیازمندی بروند که در دسترسی به اطلاعات مشکل خواهند داشت. در این صورت، علاوه بر اشاعه خرد و فرزاندگی که هدف نهایی کتابداری است، به ایجاد یک جامعه اطلاعاتی متوازن کمک نموده‌اند.

مدیریت دانش

اکنون که حرفه کتابداری بیش از هر زمان و هر حرفه دیگری در معرض خطر و آسیب قرار گرفته، مدیریت دانش همراه با مدیریت اطلاعات می‌تواند افق جدیدی را برای مدیریت کتابخانه‌ها و توسعه حرفه کتابداری ایجاد کند. کوئینگ^{۱۱} (۲۰۰۲) خطاب به کتابداران می‌نویسد وقتان را با یافتن معنی مدیریت دانش و این که توصیفگر خوبی است یا نه تلف نکنید..... اگر از فواید مدیریت دانش خود را بهره‌مند نسازیم آن را برای همیشه از دست خواهیم داد و به دیگران خواهیم سپرد..... مدیریت دانش توان بالقوه‌ای برای مهیج ساختن حرفه کتابداری دارد (۲۸: ۳۲).

مدیریت دانش می‌تواند رؤیاهایی که سال‌ها در ذهن حرفه‌مندان کتابداری و اطلاع‌رسانی برای ارتقای وجهه اجتماعی حرفه در سر می‌پروراندند، جامعه عمل پوشانده و ارزشمند

بودن و بر کارا بودن حرفه کتابداری مهر تأیید نهد. از طرف دیگر چنانچه کتابداران نتوانند با تغییرات سریع حاصل شده در پی ظهور مدیریت دانش همگام شوند، از چارچوب موفقیت و موقعیت‌های شغلی تازه در سال‌های آتی جا خواهند ماند (۲: ۴۱).

نتیجه‌گیری

علم اطلاع‌رسانی رشته‌ای است که دائماً در حال تغییر است و این تغییرات در هزاره سوم به واسطه فن‌آوری‌های نوین گسترده‌تر و با شتاب بیش‌تری نسبت به قبل خواهد بود. لذا دانشگاه‌ها و مدارس کتابداری باید با این تغییرات همگام بوده و آموزش‌های لازم را ارائه نمایند. لازمه این امر این است که تحقیقاتی درباره پیشرفت‌ها و چالش‌های کنونی و نیازمندی‌های آینده حرفه کتابداری صورت گیرد.

آنچه که در این عصر غیرقابل انکار است این خواهد بود که کتابخانه‌ها به معنای خاص مرکز اطلاعات، یکی از مؤسساتی خواهند بود که اطلاعات را برای کمک و کسب رضایت عموم مردم، مدیریت می‌کنند، و تلاش خواهند کرد تا با به‌کارگیری فن‌آوری‌ها و روش‌های نوین از عهده تمامی چالش‌هایی که در زمینه تهیه و بازیابی اطلاعات وجود دارد، برآیند.

اعتقاد بر این است که علاوه بر فارغ‌التحصیلان مدارس کتابداری، افرادی که دارای آموزش‌هایی در ارتباط با استفاده از فن‌آوری‌های جدید، مدیریت پایگاه‌های

الکترونیکی، ارتقای سطوح خدمات کتابخانه و توانایی توسعه ارتباطات خوب با مردم را دارند، می‌توانند درک عمومی را از کتابخانه‌ها و کتابداران و در مجموع از حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی تغییر دهند. پنینم معتقد است که ما کتابداران باید آینده کتابخانه را شکل بدهیم و نه این‌که کتابخانه دنباله‌رو آینده باشد و آینده، آن‌ها را شکل بدهد (۶: ۱۱۵).

در تقویت درک و بینش عموم نسبت به حرفه کتابداری می‌توان از فن‌آوری‌های ارتباطی همچون رادیو، برنامه‌های تلویزیون، متون و مقالات و روزنامه‌های محلی و یا وب‌سایت‌ها استفاده کرد. این را نیز نباید فراموش کرد که تأثیر موفقیت‌ها در حرفه باعث تغییر در دید کلی جامعه نسبت به حرفه می‌گردد.

ورود و گسترش پیشرفته اطلاعات و ارتباطات در حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی، این حرفه را با برخی چالش‌ها و تغییرات روبه‌رو ساخته است.

- ۱- تحول در کارکردهای کتابخانه در امر فراهم‌آوری، سازمان‌دهی و اشاعه اطلاعات،
- ۲- گسترش دامنه کارکرد و ارائه خدمات کتابخانه و تحول از شیوه‌های خدمات سنتی به خدماتی نوین همچون خدمات اشاعه گزیده اطلاعات، خدمات تحویل مدرک الکترونیکی، آگاهی‌رسانی جاری، خدمات مرجع دیجیتالی،
- ۳- تغییر در محیط اطلاعاتی کتابخانه: حضور پایگاه‌های اطلاعاتی، شبکه‌های اطلاعاتی و اینترنت در رقابت با کتاب و مواد چاپی،
- ۴- افزایش کمی و کیفی کاربران

کتابخانه و به طور اخص مراکز اطلاع‌رسانی (۶: ۱۱۱).

با همه این چالش‌ها دامنه خدمات کتابخانه‌ها در آینده، با عمق و کیفیت بیش‌تری گسترش خواهد یافت و خدمات، کاربرمدارتر، تخصصی‌تر و سفارشی‌تر خواهد شد. در این دوره، خدمات انتفاعی (۱۵: ۳۵) بخش جدایی‌ناپذیری از خصوصیات و ویژگی‌های کتابخانه‌های قرن بیست و یکم خواهد بود. در آینده کتابخانه‌ها با طیف وسیعی از استفاده‌کنندگان با نیازهای اطلاعاتی متنوع و متفاوت از هم روبه‌رو خواهند بود، خدمات کتابخانه‌ها در آینده با توجه به توسعه فن‌آوری بر محدودیت‌های زمانی و مکانی فائق آمده و اطلاعات موردنیاز استفاده‌کنندگان در سطحی وسیع و به صورت تخصصی دسترس‌پذیر خواهد شد.

با توجه به مشکلاتی که در آینده در انتظار حرفه کتابداری و اطلاع‌رسانی خواهد بود، در این عصر کتابداران باید به دور از خودباختگی، با یاری آموزش رسمی و غیررسمی، مطالعات فردی و پیگیری مداوم پیشرفت‌های فن‌آوری اطلاعات، توانایی و مهارت لازم را کسب نمایند (۱۰: ۱۰۱) تا احتمال پایداری و دوام خود را در جامعه اطلاعاتی قرن بیست و یکم مستحکم کنند. موفقیت در این امور مستلزم این است که کتابداران توانایی یافتن، ارزیابی و استفاده مؤثر اطلاعات را داشته باشند و از طرف دیگر توانایی شناسایی شیوه دسترسی و کاربرد اطلاعات الکترونیکی را در خود تقویت نمایند.

منابع

۱. الیس، دیوید؛ آلن، دیوید؛ ویلسون، تام. «علم اطلاع‌رسانی و نظام‌های اطلاعاتی: موضوعاتی مرتبط، رشته‌هایی جدا». ترجمه رحمت‌الله فتاحی. در *مبانی تاریخیچه و فلسفه علم اطلاع‌رسانی (گزیده مقالات)*، به کوشش علیرضا بهمن‌آبادی. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۱، ص ۸۵-۱۱۹.
۲. حاضری، افسانه. «آموزش مدیریت دانش در کتابداری». *اطلاع‌شناسی*، دوره سوم، ۱ و ۲ (پاییز و زمستان ۱۳۸۴): ۳۷-۴۸.
۳. رداد، ایرج. «ملاحظات نیروی انسانی در عصر فن‌آوری: عناصر اصلی در مدیریت تغییر جهت توسعه خدمات». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، دوره پنجم، ۱ (بهار ۱۳۸۱): ۴۱-۴۸.
۴. رهادوست، فاطمه (بهار). *مقالات مباحث نظری در کتابداری و اطلاع‌رسانی (مجموعه مقالات)*. تهران: نشر کتابدار، ۱۳۸۴.
۵. ساراسویک، تفکو. «علم اطلاع‌رسانی». ترجمه علیرضا بهمن‌آبادی. در *گزیده مقالات مبانی تاریخیچه و فلسفه علم اطلاع‌رسانی*، به کوشش علیرضا بهمن‌آبادی. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۱، ص ۴۹-۸۴.
۶. سالاری، محمود. «نگاهی به آینده کتابخانه و مراکز اطلاعاتی: ملاحظات پیرامون وظایف و خدمات کتابخانه‌های آینده». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، دوره سی‌ودوم، ۴ (زمستان ۱۳۸۴): ۱۰۹-۱۲۲.
۷. سامرز، رون، و دیگران. «علم اطلاع‌رسانی در سال ۲۰۱۰: دیدگاه دانشگاه لاف برو». ترجمه علیرضا بهمن‌آبادی. در *گزیده مقالات مبانی تاریخیچه و فلسفه علم اطلاع‌رسانی*، به کوشش علیرضا بهمن‌آبادی. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۱، ص

- ۱۶۵-۱۹۲. ۸ سعادت، علیرضا. «مفهوم و جامعیت عنوان کتابداری برای معرفی حرفه». *پیام کتابخانه*، دوره هشتم، ۴ (۱۳۷۷): ۴۶-۵۰.
۹. سوهانیان حقیقی، محمد. «کتابخانه‌ها و فرایند جهانی شدن». *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، دوره بیست و پنجم، ۱ (بهار ۱۳۸۳): ۶۳-۷۲.
۱۰. علی اکبرزاده، هیلان. «کتابداران قرن بیست و یک». *فصلنامه کتاب*، دوره هشتم، ۱ (بهار ۱۳۷۷): ۹۸-۱۰۵.
۱۱. فرگوسن، استغنی. «انجمنهای کتابداران و پیشرفت کتابداری در کشورهای جهان سوم». ترجمه شیفته سلطانی. *فصلنامه کتاب*، دوره دوم، ۱-۴ (بهار و تابستان ۱۳۷۰): ۱۴۷-۱۶۴.
۱۲. کافمن، استیو. «ملاحظات ویژه برای خدمات انتفاعی در کتابخانه‌های عمومی». ترجمه حسین معماری. *تحویل اطلاعات در قرن بیست و یکم: خلاصه مذاکرات چهارمین کنفرانس بین‌المللی خدمات اطلاع‌رسانی انتفاعی در کتابخانه‌ها (۱۹۹۷: سان دیه‌گو، کالیفرنیا)*. تهران: چاپار، ۱۳۸۲، ص ۲۷-۵۱.
۱۳. محمدی، مهدی. «کتابداران نوین و چالش‌های آن». *فصلنامه کتاب*، دوره شانزدهم، ۱ (بهار ۱۳۸۴): ۱۳۷-۱۴۴.
۱۴. منصوری، علی؛ پشتوتنی‌زاده، میترا. «آموزش ضمن خدمت برای کتابداران در عصر نوین». *فصلنامه کتاب*، دوره هجدهم، ۲ (تابستان ۱۳۸۶): ۱۳-۲۴.
۱۵. همو. «بررسی اهمیت میز مرجع دیجیتالی در کتابخانه‌ها و ارائه رهنمودهایی برای طراحی نرم‌افزار میز مرجع دیجیتالی با تأکید بر خدمات مرجع». *علوم و فناوری اطلاعات*، دوره بیست و یکم، ۴ (تابستان ۱۳۸۵): ۱-۱۸.
۱۶. یورلند، بیر. «مدارک نهادهای نگهدارنده و علم اطلاع‌رسانی». ترجمه علی رادباوه. *در گزیده مقالات مبانی تاریخچه و فلسفه علم اطلاع‌رسانی*، به کوشش علیرضا بهمن‌آبادی. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۱، ص ۱۴۳-۱۶۴.
۱۷. همو. «نیازهای فلسفی نظری، و عملی علم کتابداری و اطلاع‌رسانی». ترجمه عبدالحسین آذرنگ. *در گزیده مقالات مبانی تاریخچه و فلسفه علم اطلاع‌رسانی*، به کوشش علیرضا بهمن‌آبادی. تهران: کتابخانه ملی ایران، ۱۳۸۱، ص ۲-۴۸.
18. Adomi, Esharenana E.; Nwalo, Kenneth I. N. "Prospect for continuing professional education for library and information science professionals in Nigeria: the case of Delta State". *New Library World*, Vol. 4, No. 1194/1195 (2003): 499- 508. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com
19. ALA. "Join ALA's campaign for America's libraries: message from ALA President Nancy Kranicn". *American Libraries*, Vol. 32, No. 2 (2001): 7. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com
20. Carbo, T.; Almagro, S. "Information ethics: the duty, privilege and challenge of educating information professionals". *Library Trends*, Vol. 49, No. 3 (2001): 510- 518. [on-line]. Available: http://findarticles.com/p/articles/mi_m1387
21. Clyde, Laurel Anne. "Continiuing

27. Juznic, Primoz; Urbanija, Jpze. "Developing research skill in the library and information science studies". *Library Management*, Vol. 24, No. 6/7 (2003): 324-331. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com

28. Koenig, MED; Srikantaiah, K. T. "Business world discovers assets of librarianship". *Information Outlook*, Vol. 6, No.4 (2002). Quoted in

صرافزاده، مریم. «کتابداران و مدیریت دانش: مروری بر متون موجود». *اطلاع شناسی، دوره سوم* (۱ و ۲ پاییز و زمستان ۱۳۸۴): ۲۳-۳۶.

29. Meng, yan; Quan, Liu. "The present and future of China's national science and technology library: a new paradigm of sci-tech information resource sharing". *New Library World*, Vol. 106, No. 1214/1215 (2005): 343-351. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com

30. Missingham, Roxanne. "Library and information science skill for twenty-first century professionals". *Library Management*, Vol. 27, No. 4/5 (2006): 257- 268. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com

31. Myburgh, S. "Education directions for new information professionals". *Australian Library Journal*, Vol. 52, No. 3 (2003): 213- 227. [on-line]. Available: http://www.findarticles.com/p/articles/mi_go1984

professional development and workplace learning: the fifth world conference on continuing professional education for the library and information professions, Scotland, August 2002". *Library Management*, Vol. 24, No. 1/2 (2003): 88- 90. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com

22. Easterbrook, L. "The Benton report: a response". *Library Trends*, Vol. 46, No. 1 (1997): 168. [on-line]. Available: www.webebscohost.com

23. Finks, L.W. "Librarianship needs a new cod of professional ethics". *American Libraries*, Vol. 22, No. 1 (1991): 84- 92. [on-line]. Available: <http://eric.ed.gov/ERICWebPortal>

24. Green, Lois V.; Clarke, Robert A. "Professional excellence and customer car: an academic library perspective". *Library Management*, Vol. 16, No. 6 (1995): 16- 23. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com

25. International Internet Preservation Coalition. 2005. [on-line]. Available: <http://netpreserve.org/about/index.php>

26. Jefferson, Renee N. "Ethical perspectives of library and information science graduate students in the United States". *New Library World*, Vol. 106, No. 1208/1209 (2005): 58- 66. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com

A. Lakshman. "The impact of continuing education programmes of library and informationscienceprofessionals". *Library Review*, Vol. 51, No. 1 (2002): 24- 31. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com

35. St Lifter, E; Rogers, M. "Benton study: libraries need to work on message to public". *Library Journal*, Vol. 121, No. 14 (1996): 112. [on-line]. Available: www.webscohost.com

32. OCLC. "Libraries: how they stack up, OCLC, Dublin, OH". 2004. [on-line]. Available: <http://www.oclc.org/reports/>

33. Petr, Kornelija; Aparac-Jelusic, Tatjana. "Public perception of the role and tasks of library and information science professionals in Croatia: an overview of recent activates". *New Library World*, Vol. 103, No. 10 (2002): 364- 375. [on-line]. Available: www.emeraldinsight.com

34. Ramaiah, Chennupatik; Moorthy,

تاریخ دریافت: ۱۳۸۵/۹/۱۱

